

ROBERT KLONINDŽER - SEDMOFAKTORSKI MODEL LIČNOSTI

Rezime

Rad je prikaz sedmofaktorskog modela ličnosti Roberta Klonindžera u čijoj osnovi je biosocijalna teorija ličnosti. Ova teorija ličnost predstavlja kao hijerarhijsku organizaciju sastavljenu od četiri dimenzije temperamenta i tri dimenzije karaktera. Za razliku od prethodnih autora faktorskog pristupa, Klonindžer je pokazao da se fenotipska struktura ličnosti može razlikovati od biogenetske strukture, jer je opservirano ponašanje rezultat interakcije genetskih i sredinskih uticaja. Temperament se definiše preko četiri dimenzije koje se nezavisno nasleđuju, manifestuju rano tokom života i uključuju unapred stvorene sklopove u perceptivnoj memoriji i organizovanju navika. Četiri dimenzije temperamenta povezane su sa osnovnim emocijama: Izbegavanje kazne sa strahom, Potraga za novim sa besom, Zavisnost od nagrade sa ljubavlju i Istrajnost sa ambicijama. Svaka od ovih dimenzija sastavljena je od dimenzija nižeg reda. Postoji povezanost funkcionalnih sistema mozga sa osnovnim neuromodulatorima u odnosu na dimenzije temperamenta (serotonin, dopamin, noradrenalin). Karakter se definiše preko tri dimenzije koje predstavljaju tri aspekta self koncepta: kao autonomne individue, kao integralnog dela društvene zajednice i kao integralnog dela univerzuma. Tri dimenzije karaktera su: samousmerenost, kooperativnost i samotranscendencija. Svaka od ovih dimenzija sastoji se od dimenzija nižeg reda. U cilju empirijske provere modela konstruisan je TCI upitnik, a najveći broj istraživanja vezan je za dijagnostiku i diferencijalnu-dijagnostiku poremećaja ličnosti.

Ključne reči: sedmofaktorski model ličnosti, karakter, temperament, TCI.

Poslednju deceniju u ekspanziji su istraživanja vezana za nov teorijski model ličnosti Roberta Klonindžera (Cloninger, R). U osnovi ovog modela je biosocijalna teorija koja predstavlja ličnost kao hijerarhijsku organizaciju, kompleksan sistem koji se sastoji od četiri dimenzije temperamenta i tri dimenzije karaktera.

Ovaj psihobiološki model bazira se na sintezi podataka i konceptata iz raznih disciplina, od kognitivne neuronauke do razvojne psihologije, u pokušaju da se integrišu biogenetski, sociokulturni i drugi aspekti normalne i devijantne strukture i razvoja ličnosti (Cloninger, Švrakić, Przybeck, 1993).

Svoj model ličnosti Klonindžer je zasnovao na 1) longitudinalnim studijama razvoja, 2) sintezi informacija iz studija blizanaca i porodičnih studija, 3) neurofarmakologiji, 4) neurobiheviorističkoj studiji učenja kod ljudi i životinja, 5) psihometrijskim studijama ličnosti. Model je kasnije proširen, a proširivanje je bazirano na sin-

tezi informacija o socijalnom i kognitivnom razvoju i opisu razvoja ličnosti u transpersonalnoj i humanističkoj psihologiji (Cloninger, Przybeck, Švrakić, 1994). Teorija definiše bihevioralne i biogenetske aspekte temperamenta, neuroanatomsku i biohemijsku mrežu mozga odgovornu za aktivaciju, održavanje i inhibiciju ponašanja. Ovi sistemi čine osnovu četiri dimenzije temperamenta, a takođe regulišu emocionalne procese i učenje. Model definiše i tri dimenzije karaktera kao tri aspekta self koncepta.

Biosocijalna teorija ličnosti je nastala kao rezultat nezadovoljstva njenog autora postojećim faktorskim pristupom u određivanju bazičnih crta ličnosti. Klonindžer je pokazao da se fenotipska struktura ličnosti može razlikovati od biogenetske strukture, jer je opservirano ponašanje rezultat interakcije genetskih i sredinskih uticaja (Džamonja-Ignjatović, 1999, Mitić-Randelović, 2000). "Za njega je bilo neprihvatljivo da fenotipske varijacije dobijene faktorskom analizom, koje su produkt genetskih i sredinskih uticaja, izjednači sa genotipskom strukturom, obzirom da ovi faktori ne deluju na isti način" (Džamonja-Ignjatović, 1999).

Klonindžer je istraživanja strukture ličnosti prvobitno započeo da bi objasnio razlike između pacijenata sa somatizacionim poremećajima (Briquet syndrome) i generalizovanog anksioznog poremećaja. Uočio je da pacijenti sa somatizovanom anksioznošću imaju impulsivno-agresivne crte ličnosti, a oni sa generalizovanom kognitivnom anksioznošću imaju opsesivno-kompulzivne crte. Ako bismo upotrebili Ajzenkvovu (Eysenck) terminologiju i EPQ instrument, pacijenti sa somatizovanom anksioznošću bi se opisali kao neurotični ekstroverti, a neurotični introverti bi bili pacijenti sa generalizovanom kognitivnom anksioznošću (Cloninger, Przybeck, Švrakić, 1994). Ekstroverzija je genetski heterogena i čine je dva genetski nezavisna faktora – impulsivnost i socijalabilnost, ali se pojavljuje kao jedna bihevioralna dimenzija, faktor, zbog zajedničkog sredinskog uticaja. To znači, da genetski i sredinski uticaji ne deluju na ponašanje na isti način, što je suprotno Ajzenkvoj tvrdnji.

Sa druge strane, istraživanja Greja (Gray, 1981) pokazala su da anksiolitici istovremeno deluju na dva fenotipski nezavisna faktora, njihovim sniženjem, što ukazuje na njihovu zajedničku biološku osnovu (Cloninger, 1986). Anksioznost je definisana kao jedna dimenzija koja se sastoji od dve komponente koje korespondiraju sa neurotskom introverzijom, a impulsivnost je definisana kao dimenzija nezavisna od anksioznosti kod neurotičnih ekstroverata.

Osnovne dimenzije temperamenta u okviru sedmofaktorskog modela ličnosti

Temperament (emocionalno jezgro ličnosti) definiše se preko četiri dimenzije koje se nezavisno nasleđuju, manifestuju rano tokom života i uključuju unapred stvorene sklopove u perceptivnoj memoriji i organizovanju navika (Cloninger, 1994). Bazične karakteristike temperamenta predstavljaju nasledne emocionalne dispozicije koje se manifestuju kao specifični bihevioralni obrasci.

Klonindžer (1986) je pretpostavio da su sistemi temperamenta u mozgu organizovani kao nezavisno varirajući sistemi za aktivaciju, održavanje i inhibiciju ponašanja kao odgovor na specifične sredinske stimulse.

Četiri dimenzije temperamenta nazvane su:

- izbegavanje kazne (Harm avoidance-HA),
- potraga za novim (Novelty seeking-NS),
- zavisnost od nagrade (Reward dependence-RD), i
- istrajnost (Persistence-P) koja je dodata kasnije.

Prve tri dimenzije temperamenta koreliraju sa tri bazične emocije: izbegavanje kazne sa strahom, potraga za novim sa besom, zavisnost od nagrade sa ljubavlju, a dimenzija istrajnost sa ambicijama (Tabela 1).

Četiri tipa temperamenta shvataju se kao genetički nezavisne dimenzije koje se pojavljuju u svim faktorijalnim kombinacijama. Svaka od ovih dimenzija višeg reda sastoji se od četiri aspekta nižeg reda, o kojima će više reči biti kasnije.

Ovaj četvorofaktorski model temperamenta odgovara savremenoj verziji Hipokratovih tipova: melanholičnom (visoko izbegavanje kazne), koleričnom (visoka potraga za novim), sangviničnom (visoka zavisnost od nagrade) i flegmatičnom (istrajnost).

Tabela 1. Povezanost dimenzija temperamenta sa bazičnim emocionalnim dispozicijama

Dimenzije temperamenta	Bazične emocionalne dispozicije
izbegavanje kazne (HA)	strah
potraga za novim (NS)	bes
zavisnost od nagrade (RD)	ljubav
istrajnost (P)	ambicija

Individualne razlike na dimenzijama temperamenta zapažaju se rano u detinjstvu i umereno su predvidljive za odraslo doba.

Razvoj ovih dimenzija je sukcesivan, a etološke studije pokazuju da filogeneza temperamenta započinje sistemom za bihejvioralnu inhibiciju (izbegavanje kazne-HA) kod svih životinja kojoj se zatim pridružuje aktivacija (potraga za novim-NS) kod viših vrsta i na kraju se razvija sistem za održavanje ponašanja (zavisnost od nagrade-RD) kod reptila i viših vrsta. Ove dimenzije su nasledne u 50-60%, što su pokazale studije blizanaca (Cloninger, 1993).

Svaka od ovih dimenzija podeljena je na dimenzije nižeg reda, kao što je prikazano u Tabeli 2.

Tabela 2. Dimenzije temperamenta i dimenzije nižeg reda

Dimenzije temperamenta	Dimenzije nižeg reda
izbegavanje kazne (HA)	pesimizam (HA1) neizvesnost (HA2) strah od ljudi (HA3) zamor (HA4)
potraga za novim (NS)	istraživačka radoznalost (NS1) impulsivnost (NS2) rasipništvo (NS3) haotičnost (NS4)
zavisnost od nagrade (RD)	sentimentalnost (RD1) istrajnost (RD2)-perzistencija(P) privrženost (RD3) zavisnost (RD4)

Svaka dimenzija temperamenta opisuje specifične osobine ličnosti (Tabela 3).

Tabela 3. Deskripcija dimenzija temperamenta po Klonindžeru (1994)

Dimenzija temperamenta	Visoki skorovi	Niski skorovi
izbegavanje kazne (HA)	zabrinutost i pesimizam, nesigurnost, neodlučnost, stidljivost, zamor	bezbriznost, optimizam, samopouzdanost, društvenost, otvorenost, energičnost
potraga za novim (NS)	impulzivnost, neurednost, istraživačka radoznalost, ekstravagancija, entuzijazam	strpljivost, urednost, ravndušnost, skromnost i uzdržanost
zavisnost od nagrade (RD)	sentimentalnost, toplina, posvećenost i privrženost, zavisnost	praktičnost, hladnoća, povučenoost, otuđenost, nezavisnost
istrajnost (P)	istrajnost, marljivost, ambicioznost preko svojih mogućnosti, upornost, perfekcionizam	lenjost, površnost, lako odustajanje, rad ispod svojih mogućnosti, pragmatizam

Postoji povezanost funkcionalnih sistema mozga sa osnovnim neuromodulatorima u odnosu na dimenzije temperamenta (Tabela 4).

Tabela 4. Funkcionalni sistemi mozga i osnovni neuromodulatori koji su povezani sa dimenzijama temperamenta

Dimenzija temperamenta	Funkcionalni sistem mozga	Osnovni neuromodulator
izbegavanje kazne (HA)	inhibicija ponašanja	serotonin
potraga za novim (NS)	aktivacija ponašanja	dopamin
zavisnost od nagrade (RD)	održavanje ponašanja	noradrenalin

Iako su genetski nezavisne, ove dimenzije su funkcionalno povezane. Rezultat njihovih interakcija dovodi do pojave integralnih obrazaca ponašanja, tako da se način odgovora na kaznu, nagradu ili novinu razlikuje kod osoba sa isto izraženom dimenzijom i zavisi od izraženosti drugih dimenzija.

U daljem tekstu osvrnućemo se na odlike pojedinih dimenzija temperamenta (prema tabeli 2).

Izbegavanje kazne (HA) je multifaktorijalna dimenzija temperamenta koja se sastoji od četiri dimenzije nižeg reda:

- pesimizam nasuprot Neinhibisanom optimizmu (HA1),
- strah od neizvesnosti (HA2),
- strah od ljudi (HA3),
- zamor nasuprot poletu (HA4).

Osobe sa visokim HA su oprezne, brižne, uplašene, napete, sumnjičave, nesigurne i pasivne. Pesimistične su u onim situacijama za koje većina ljudi ne brine. Stidljive su u većini socijalnih situacija. Hronično su umorne i iscrpljene, osetljive na kritiku i kaznu.

Nizak skor na ovoj dimenziji govori o opuštenoj i bezbrižnoj osobi, optimističnoj i u onim situacijama kada je većina ljudi zabrinuta. Živahne su, snalažljive i dinamične u većini socijalnih situacija.

Izraženost ove dimenzije upravo je srazmerna bazičnom nivou aktivnosti serotonergične transmisije, posebno u sistemu bihevioralne inhibicije, tako da se kod osoba kod kojih je ona naglašena, lako se usvajaju odgovori po tipu izbegavanja kazne, novih stimulusa.

Potruga za novim (NS) je multifaktorijalna dimenzija temperamenta višeg reda koja se sastoji od sledeća četiri aspekta nižeg reda:

- istraživačka uzbuđljivost nasuprot stoičkoj krutosti (NS1),
- impulzivnost nasuprot razboritosti (NS2),
- ekstravagantnost nasuprot uzdržanosti (NS3),
- neurednost nasupot urednosti (NS4).

Snažna zastupljenost ove dimenzije izražena je zainteresovanošću, istraživačkom poletnošću, impulzivnošću i neurednošću. Suprotno, osobe sa niskim skorom se opisuju kao tolerantne na monotoniju, indiferentne, razborite, štedljive, sistematične. To su osobe koje poštuju red.

Biohemijski stepen dopaminergične aktivnosti obrnuto je srazmeran sa izraženošću ove dimenzije, pa se kod osoba sa nižom dopaminergičnom aktivnošću mogu očekivati intenzivniji odgovori na nove, nepoznate stimulse.

Zavisnost od nagrade (RD) je multimerna crta višeg reda koja se sastoji od tri aspekta ili crta nižeg reda:

- sentimentalnost (RD1),
- privrženost nasupot otuđenosti (RD3),
- zavisnost nasuprot nezavisnosti (RD4).

Visok skor na ovoj dimenziji opisuje tople, osetljive, odane osobe, zavisne i druželjubive. Traže kontakt sa drugima i otvorene su u komunikaciji. Socijalne relacije su im "tople" i oni razumeju osećanja drugih. To su radne, uporne i stabilne ličnosti uprkos frustraciji i umoru. One uglavnom pojačavaju napor kao odgovor na očekivanu nagradu. Na frustraciju gledaju kao na lični izazov. Ne odustaju lako i pojačavaju napor kada se kritikuju ili im se ukaže na greške. Nizak skor opisuje ličnosti koje su praktične, razborite, socijalno neosetljive. Vole da su same i retko iniciraju kontakt sa drugima, distancirane su. Pokazuju nizak nivo istrajnosti i upornosti.

Izraženost ove dimenzije obrnuto je srazmerna stepenu bazične aktivnosti noradrenergične transmisije. Osobe sa nižom noradrenergičnom transmisijom pokazuju veću potrebu za gratifikacijom i svoju aktivnost organizuju očekujući efekte nagrade.

Istrajnost (P), poslednja je dimenzija temperamenta koja je prvobitno smatrana kao dimenzija nižeg reda komponente zavisnost od nagrade. Kasnije je izdvojena kao posebna dimenzija temperamenta jer se pokazala nezavisnom od ostalih RD dimenzija nižeg reda.

Osobe sa visokim skorom na ovoj dimenziji su radne, uporne i stabilne, uprkos frustraciji i umoru. Ambiciozne su i voljne da se mnogo žrtvuju ne bi li postigle uspeh. Nizak skor opisuje ličnosti koje su neistrajne, sklone da lako odustanu kada se suoče sa

kritikama. Obično su to osobe koje su zadovoljne postignutim i retko streme ka većim i boljim stvarima.

Osnovne dimenzije karaktera u okviru sedmofaktorskog modela ličnosti

Prema Klonindžeru dimenzije karaktera su povezane sa samo-konceptima i individualnim razlikama u ciljevima i vrednostima koji utiču na izbor, značenje i razumevanje onoga što se u životu iskusi. Dimenzije su umereno podložne uticajima socio-kulturnog konteksta, povezane su sa konceptualnim učenjem, koje je svesno i simboličko, kao što je verbalno učenje, koje može promeniti očekivanja u odnosu na sredinu i ponašanje (Cloninger, Švrakić, 1994; Mitić-Ranđelović, 2000). Karakter potencira ili ublažava sadržaj temperamenta, dok ekstremi u pojedinim dimenzijama temperamenta znatno ometaju razvoj karaktera.

Prema Klonindžeru tri dimenzije karaktera predstavljaju tri aspekta self-koncepta: kao autonomne individue, kao integralnog dela društvene zajednice i kao integralnog dela univerzuma. Svaka od tri dimenzije povezana je sa emotivnim aspektima i to sa nadom, saosećajnošću i verom.

Tri dimenzije karaktera su:

- samousmerenost (Self-Directedness-SD),
- kooperativnost (Cooperativeness-C),
- samotranscendencija (Self-Transcendence-ST).

Svaka od njih predstavlja dimenziju višeg reda koje se sastoje od nekoliko aspekata nižeg reda (Tabela 5).

Samousmerenost (SD) je multifaktorijalna dimenzija višeg reda karaktera koja se sastoji od sledećih pet aspekata ili crta nižeg reda:

- odgovornost nasuprot ukoru (SD1),
- svrsishodnost nasuprot besciljnosti (SD2),
- preduzimljivost nasuprot inerciji (SD3),
- samoprihvatanje prema samopregnuću (SD4),
- usklađenost prema neusklađenosti (SD5).

Ličnosti koje imaju visoki skor na ovoj dimenziji karaktera opisuju se kao zrele, snažne, samodovoljne, odgovorne, realistične, sa jasnim ciljem, konstruktivne i dobro integrisane ličnosti koje mogu da budu lideri. Njihov nivo samopoštovanja je visok. Suprotno, osobe sa niskom samousmerenošću opisuju se kao nezrele, slabe, krhke, neefikasne i neodgovorne, loše prilagođene. Njima kao da nedostaje unutrašnji organizacioni princip, što ih čini nesposobnim da definišu i postave sebi značajne ciljeve.

Kooperativnost (C) je crta karaktera koja se sastoji iz sledećih pet crta nižeg reda:

- prihvatanje drugih nasuprot netolerantnosti (C1),
- empatija nasuprot nezainteresovanosti (C2),
- predusretljivost nasuprot nespremnosti da se pomogne (C3),
- saosećajnost nasuprot osvetoljubivosti (C4),
- principijelnost nasuprot koristoljubivosti (C5).

Kooperativnost je formulirana sa ciljem da se utvrde individualne razlike u prihvatanju drugih ljudi kao i identifikaciji sa njima. Visoko kooperativne osobe opisuju se kao empatične, tolerantne, saosećajne osobe koje pružaju podršku drugima. One razumeju i poštuju želje drugih kao da su njihove, što je značajna osobina u timskom radu i društvenim grupama. Nasuprot tome, niski skorovi na ovoj dimenziji opisuju ličnosti uvučene u sebe, koje su netolerantne, sklone kritikovanju drugih, osveti i oportunističnosti. Ove osobe primarno gledaju svoje potrebe te ne vode računa o drugima, naročito o osećanjima drugih ljudi.

Samotranscendencija (ST), slično ostalim dimenzijama karaktera može da se formuliše kao crta višeg reda koja se sastoji od sledeća tri aspekta nižeg reda:

- iskustvo samozaborava nasuprot samosvesnosti (ST1),
- transpersonalna identifikacija nasuprot samoizolaciji (ST2),
- duhovnost nasuprot racionalnom materijalizmu (ST3).

Ova dimenzija je povezana sa spiritualnim i duhovnim aspektima ličnosti. Samotranscendentne osobe se opisuju kao nepretenciozne, strpljive, kreativne, produhovljene. U istočnim društvima opisuju se kao posvećene i mudre, a u zapadnim društvima iste osobine mogu da se opišu kao naivne. Samotranscendentne osobe impresioniraju druge kao skromne, ponizne i odmerene osobe koje prihvataju neuspeh kao sastavni deo života. Osobe koje imaju visoke skorove na ovoj dimenziji opisuju se kao sposobne za samozaborav, potpuno obuzete nekom idejom tako da mogu da izgube osećaj za vreme, sposobne su za doživljaj duhovnog jedinstva sa svetom. Niski skorovi opisuju ljude koji su gordi, nestrpljivi, nemaštoviti, sebični i materijalistički nastrojeni. To su pretenciozne individue, nesposobne da budu zadovoljne onim što imaju. Ova dimenzija karaktera zasniva se na konceptu sebe kao integralnog dela univerzuma i odnosi se na svesnost u kojoj se gubi doživljaj individualnog selfa i granica između selfa i drugih.

Tabela 5. Dimenzije karaktera, dimenzije nižeg reda i sa njima povezani emotivni aspekti

Dimenzija karaktera	Dimenzija nižeg reda	Emotivni aspekt
samousmerenost (SD)	odgovornost nasuprot ukoru (SD1) svrsishodnost nasuprot besciljnosti (SD2) preduzumljivost nasuprot inerciji (SD3) samoprihvatanje nasuprot samopregnuću (SD4) usklađenost nasuprot neusklađenosti (SD5)	nada
kooperativnost (C)	prihvatanje drugih nasuprot netolerantnosti (C1) empatija nasuprot nezainteresovanosti (C2) predusretljivost nasuprot nespemnosti da se pomogne (C3) saosećajnost nasuprot osvetoljubivosti (C4) principijelnost nasuprot koristoljubivosti (C5)	saosećajnost
samotranscendencija (ST)	iskustvo samozaborava nasuprot samosvesnosti (ST1) transpersonalna identifikacija nasuprot samoizolaciji (ST2) duhovnost nasuprot racionalnom materijalizmu (ST3)	vera

Po Kloninđžeru teorijski zdrava, zrela ličnost u okviru statističkog proseka, imala bi podjednako zastupljene sve dimenzije temperamenta, sa prosečnom aktivno-

šću noradrenergične, dopaminergične i serotonergične transmisije. Ekstremni varijeteti u okviru pojedinih dimenzija, koji onemogućavaju uspostavljanje dinamičke ravnoteže, čine biološku osnovu poremećaja ličnosti. U stanjima straha, depresivnim poremećajima kao i u paranoidnosti, kompleksni su odnosi između pojedinih sistema neurotransmisije (Mitić-Randelović, 2000).

Pokušaji empirijske provere modela

U cilju empirijske provere Sedmofaktorskog modela ličnosti konstruisan je upitnik TCI (The Temperament and Character Inventory). Upitnik je nastao kao modifikovana verzija prvog upitnika TPQ (Tridimensional Personality Questionnaire) koji se sastojao od sto ajtema podeljenih u tri skale. Dodajući ovom upitniku četiri nove dimenzije, stvoren je TCI sa 240 pitanja na koja se odgovora izborom između DA i NE odgovora. Upitnikom je obuhvaćeno sedam skala podeljenih u 25 subskala, kao i kontrolne skale za procenu konzistentnosti odgovaranja.

Radi verifikovanja teorijskih postavki sedmofaktorskog modela sprovedena su brojna istraživanja na normalnoj i kliničkoj populaciji. Najveći broj istraživanja vezan je za dijagnostiku i diferencijalnu dijagnostiku poremećaja ličnosti koji se mogu predstaviti kao ekstremne varijante jedne, dve ili sve tri dimenzije čijom se kombinacijom može dobiti osam klastera koji korespondiraju sa tipologijom poremećaja ličnosti u DSM klasifikacijama (Džamonja-Ignjatović, 1999). Utvrđeno je da niski skorovi na karakternim dimenzijama univerzalno predviđaju poremećaje ličnosti, kao što i determinišu prisustvo ili odsustvo poremećala ličnosti. Zajedničko za sve poremećaje ličnosti su niska kooperativnost i niska samousmerenost (-CO, -SD). Može se reći, da su to karakteristike svih poremećaja ličnosti, što može biti značajno u cilju utvrđivanja prisustva ili odsustva poremećaja ličnosti, bez obzira na druge aspekte psihopatologije. Treća dimenzija temperamenta, samotranscedencija (ST), ne razlikuje poremećaje ličnosti od onih koji to nisu, mada osobe sa poremećajem ličnosti imaju niske ST skorove. Ova dimenzija je u negativnoj korelaciji samo sa šizoidnim poremećajem ličnosti, te dobro razlikuje šizoidne od šizotipalnih osoba kod kojih je visoko izražena. Sa druge strane, faktori temperamenta omogućavaju odvajanje poremećaja ličnosti u podgrupe, tipove. Na primer, opsesivni poremećaj karakteriše visoko HA (izbegavanje kazne), visoko P (istrajnost) i nisko RD (zavisnost od nagrade), dok histrionični poremećaj karakteriše visoko NS (traženje novina) i RD (zavisnost od nagrade). Drugim rečima, subjekti sa poremećajima ličnosti manifestuju specifične kombinacije visokih/niskih dimenzija temperamenta, a ove kombinacije definišu kliničke subtipove. Istraživanja su pokazala da manji rizik od patologije nemaju osobe sa umereno izraženim dimenzijama temperamenta, odnosno rizik od patologije nije povezan sa izraženošću dimenzija temperamenta, koliko zavisi od njihove konfiguracije. I dok si niske dimenzije karakteristične za prisustvo/odsustvo poremećaja ličnosti, dimenzije temperamenta se više odnose na osetljivost za različite neurotske sindrome (anksiozne i somatiformne poremećaje) (Cloninger i sar., 1993). Niz istraživanja Starčevića (prema Džamonja-Ignjatović, 1999) bavila su se odnosima između različitih tipova anksioznih poremećaja, kao i njihovim kombinacijama u odnosu na dimenzije ličnosti i poremećaje ličnosti. Među pacijentima za paničnim poremećajem najčešće se sreću izbegavajući,

zavisni i histrionični poremećaj ličnosti. Tipičan profil ovih pacijenata karakterišu sledeće crte ličnosti: afektivna labilnost, nisko samopoštovanje, snažna potreba za prihvatanjem, nedostatak samopouzdanja. Posebno istraživanje Starčevića (prema Džamonja-Ignjatović, 1999) bavilo se utvrđivanjem stabilnosti dimenzija ličnosti kod paničnih poremećaja pre i posle terapijskog tretmana. Nakon osam nedelja terapije potvrđeno je opadanje skorova na HA skali (izbegavanje kazne), ali ne i na NS (traženja novina) i RD (zavisnost od nagrade) skali. To govori u prilog malog uticaja aktuelnog anksioznog stanja na RD (zavisnost od nagrade) i NS (traženje novina), dok je dimenzija HA (izbegavanje kazne) zavisna od aktuelnog stanja, i to ne samo anksioznog, jer druge studije potvrđuju zavisnost HA (izbegavanje kazne) i od depresivnosti.

U našoj sredini Vesna Dukanac (1995) bavila se istraživanjem kros-kulturalnog tipa, poredeći dimenzije temperamenta i karaktera američkih i naših studenata. Osnovne razlike nađene su na HA skali (Izbegavanje kazne) koja je povišena u jugoslovenskom uzorku. To bi značilo da se visoki skorovi brige i pesimizma kod jugoslovenskog uzorka mogu odnositi na neizvesne postojeće ekonomske, političke i religijske uslove. Ako je ova eksperimentalna konstatacija tačna, to bi značilo da HA (izbegavanje kazne) može meriti i situacionu komponentu ponašanja, pored osnovne dimenzije. Neka od narednih istraživanja će potvrditi ili odbaciti ovaj nalaz. Drugo istraživanje, Borisa Kuzeljevića (prema Džamonja-Ignjatović, 1999) odnosilo se na poređenje Sedmofaktorskog modela sa Ajzenkovim modelom, Kibernetičkim modelom ličnosti Momirovića i modelom Bazičnih oslonaca ličnosti Bergera. Osnovna zamerka ovog istraživanja odnosi se na nepouzdanost upitnika, nejasno definisane sadržaje, kao i davanje novih imena već poznatim crtama ličnosti. Istraživanje iz 1999. godine Tamare Džamonje-Ignjatović sprovedeno je radi psihodijagnostičke procene ličnosti u okviru savremenih psiholoških modela ličnosti i DSM-IV klasifikacije psihijatrijskih poremećaja. Rezultati istraživanja na našem uzorku kompatibilni su sa rezultatima ispitivanja američke populacije, kako u pogledu osnovnih psihometrijskih karakteristika instrumenta, tako i u odnosu na interkoleraciju skala i prosečne skorove na uzorku normalnih osoba i psihijatrijskih pacijenata (Džamonja-Ignjatović, 1999).

Dosadašnje provere psihometrijskih karakteristika skala dale su dobre rezultate, sem pouzdanosti RD i P skale (zavisnost od nagrade i istrajnost) zbog malog broja ajtema, zbog čega je u izradi nova verzija upitnika, koja predviđa i poboljšanje sadržaja ajtema ST skale (samotranscendencija).

I na kraju treba reći, ali ne kao najmenje važnu činjenicu, da ovaj model ličnosti nudi preporuke za korišćenje određenih terapijskih procedura. S obzirom na povezanost dimenzija temperamenta sa neurotransmiterima i karaktera sa samo-konceptima i individualnim razlikama u ciljevima i vrednostima, prema ovoj teoriji ličnosti, različite intervencije se predlažu kako za modifikaciju temperamenta, tako i za modifikaciju karaktera. Farmakološke intervencije, odnosno korišćenje lekova, posebno terapija litijumom smanjuju nagle promene raspoloženja kao i izlive besa. Sa druge strane, različite psihoterapijske tehnike se preporučuju radi modifikacije karaktera. Kognitivno-biheviornalne tehnike mogu da olakšaju učenje samousmerenog ponašanja, kao što mogu i psihoanalitičke tehnike ili transakciono-analitička terapija. Suprotno, logoterapija, Rodžerovo savetovanje i interpersonalna psihosinteza se preporučuju kao tehnike koje će pomoći boljem prihvatanju drugih ljudi i povećanju kooperativnosti.

Na kraju, samotranscedentnost je cilj Jungijanske analize. Skale karaktera, upućujući na izbor psihoterapijske tehnike, u isto vreme mogu da ukazuju i na rezultate psihoterapije (test-retest), zbog čega mogu biti značajne za evaluaciju psihoterapije (Cloninger i sar., 1993).

Literatura

1. Cloninger, R., Przybeck T., Švrakić, D., Wetzel, R. (1994): The temperament and character inventory (TCI): A guide to its Development and Use, Center for Psychobiology of Personality, Washington University, St. Louis, Missouri.
2. Cloninger, R., Švrakić, D., Przybeck, T. (1993): A psychobiological model of temperament and character, Arch. Of Gen. Psychiatry, 50:975-990.
3. Cloninger, R. (1986): A unified biosocial theory of personality and its role in the development of anxiety states, Psychiatric Development 3, 167-226, Oxford University Press.
4. Cloninger, R. (1994): Temperament and personality, Current Opinion in Neurobiology 4:266-273.
5. Dukanac, V. (1996): Kroskulturalni aspekt ličnosti, Magistarski rad, Medicinski fakultet Beograd.
6. Kuzeljević, B. (1993): Empirijska provera jednog biosocijalnog modela ličnosti, Magistarski rad, Filozofski fakultet, Beograd.
7. Mitić-Randelović, Lj. 2000: Umeće zajedništva i odvajanja, Prosveta, Niš.
8. Džamonja-Ignjatović, T. (1999): Psihodijagnostika i svremeni modeli ličnosti, Zadužbina Andrejević, Beograd.

Marina Hadži Pešić

SEVENFACTOR MODEL OF PERSONALITY ROBERTA CLONINGER

Summary

The paper is review of sevenfactor model of personality od Robert Cloninger, based on biosocial theory of personality. This theory represented personality as a hierarchial system consisted of four dimensions of temperament and three dimensions of character. Oposite to other authors of factorial approach, Cloninger showed that phenotype structure of personality could be different of biogenetic structure as a result of interaction between genetic and environmental influences. Temperament is definted through four dimensions which are independently heritable, appear early in life and apparently involve preconceptual or unconscious biases in learning. Four dimensions of temperament are connected with essential emotions: Harm avoidance with fear, Novelty seeking with rage, Rewaed dependance with love, and Persistence with ambitions. Each of these dimensions consisted of low order dimensions. There is conection offunctional brain systems with neuromodulosr (serotonin, dopamine, noradrenalin). Character is definted through three dimensions which represents threee aspects of self concept: as a autonomic individual, as a integral part of humanity and the integral part of universum. Three dimensions of character are Self-Directeness, Cooperativness and Self-Transcedence. Each of these dimensions is consisted of low order dimensions. In order to prove this model, TCI questionnaire is constructed and conducted for diagnosis and differential diagnosis of personality disorders.

Key words: sevenfactor model of personality, temperament, character, TCI.